

İnsanlığın Gündeminde Önemli Bir Çatışma

EVRENSELLİK – KÜRESELLEŞME - KÜLTÜREL GÖRELİLİK^(*)

Muharrem BALCI

Kavramsal Çerçeve ve Süreç

Evrensellik – kültürel görelilik kavramları Batı'nın ürettiği ve içini doldurduğu kavramlardır. Batı, evrensellik kavramını I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra, tahminen 120 milyonun katlinden sorumlu olarak ilk defa somut bir belgede Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde kullanmıştır. Bu kullanımdan sonra da insanlığın yaradılışından bu yana insanlığın malı olan evrenselliği sahiplenmiştir.

20. yüzyılda savaşlarda milyonlarca insanını kaybetmiş insanlık, Batı'nın evrensellik iddiasına takılma imkân ve cesareti bulamadan Bildirgeyi imzalamıştır. İmzacı devletlerin bir kısmı da evrensellik iddiasını taşıyan ülkelerin yancısıydı. Zira evrensellik iddialarını dayatan ülkeler 19. Yy. dan itibaren konvansiyonel silahların kahredici üstünlüğünün sonucu olarak küreselleşme sürecine girmişlerdi.¹ Pek tabiidir ki küreselleşme iddiası ve olgusu bu devletlere görece üstünlük ve güya en doğruluk(!) güvencesi de veriyordu. Artık her ideolojiyi insanlık alemine dayatabilirlerdi. Evrensellik iddiası da bu ideolojik dayatmalardan biri oldu.

Ancak Batı her konuda insanlığa tahakkümü kendisinde bir erdem(!) olarak duyumsadığından dünya halklarının evrensellik iddiası karşısında yerel kültürlerin varlığının da kabulü yönünde iddialarının olabileceğini de hesap ederek 1947 yılında yani Bildirgenin imzalanmasından önce hazırlık aşamasında “kültürel görelilik” iddiasını da gündeme getirmiştir. Amerikan Antropoloji Derneği Bildirgenin görüşmelerine katılarak kültürel göreliliği Bildirgeye sokmaya çalışmış, **kültürler arasındaki farklılıkların gözetilmesi ve hoş görülmesi** gerektiğine ilişkin rölativist/göreceli bir perspektifle kaleme alıp BM'ye sunduğu “**beyan**”, bazı ülkelerce benimsenmiş, fakat Evrensel Bildiri'ye tam olarak yansımamıştır.² Böylece BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, “evrenselliğin mutlaklığı” anlayışıyla hazırlanmıştır.

BM Evrensel Bildirgesi'ne Amerikan Antropologlar Derneği ile gelen bu reddiye, “Yirminci yüzyılda insan hakları tek bir kültürün standartlarına göre belirlenemez” şeklinde

---

^(*) Tarih Bilinci Dergisi 2023 Mayıs-Haziran-Temmuz Sayı: 43 de yayınlanmıştır.

¹ Muharrem BALCI, *Küreselleşme Karşıtı Harekette Aktivistlerin Rolü*, <http://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/246.pdf>

² Esra DEMİR, *İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması*, Y. Lisans Tezi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/42045.pdf>

olmuştur.³ Ancak o günden bu yana Batı'da tartışma devam etmektedir. Özellikle de ikincil ve üçüncül kuşak hakların Bildirgelerde düzenlenmesinde **kültürel görelilik** dikkate alınmış, baskın evrenselliğe karşı üçüncü dünya ülkelerinin ve sömürülen halk kitlelerinin talepleri Bildirgelere ve Sözleşmelere yansımıştır.⁴

Küreselleşmeyi, aslına uygun olarak dünyanın, dolayısıyla insanlığın da yeniden yapılandırılma ve doğasını değiştirme isteği ve teşebbüsünün tarihsel sonucu olarak okuyoruz. Küreselleşme olgusu, tarihsel süreçte kendini açığa çıkaran sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz. Küreselleşme, özü itibariyle kendini ekonomik, sosyal ve düşünsel olarak, az gelişmiş ülkelere empoze eden gelişmiş ülkelerin başlattığı bir olaydır.”⁵

Öte yandan dünyada oluşan küreselleşme karşıtlığı da bir olgudur ve küresel aktörlerin dayatmalarına karşı oluşan bilincin eseridir. Özellikle 90'lı yıllarda genel anlamda insan hakları, özelde de tüketici hakları, hasta hakları gibi alanlarda tüm küreselleşme aktörlerine ve küreselleşmeye karşı düşünsel ve eylemsel karşıtlıklar oluşmuştur.

Önemli bir örnek olarak küresel aktörlerin beslediği feminist ideoloji ve eşcinsellik temelindeki mücadele, küreselleşme karşıtlığı hatta Marksist ideoloji eylemselliği ile başlasa da küreselleşmeye bilinçli - bilinçsiz çaresizlik ya da yandaşlık olarak okunabilir. Feminizm ve LBGT+ eylemselliğinin neredeyse tamamı, Marksist aktivistlerden oluşmaktadır. Küreselleşme, bir şekilde kendi karşıtlığını da kendine hizmet edecek şekilde üretebilmiştir. Zira biliyoruz ki, her tür madde ve teknoloji bağımlılığı üreten küresel aktörler, cinsel yönelim sapkınlarını da kullanarak büyük bir pazar elde etmektedir. Başlangıçta kadın haklarına Marksist bakış açısıyla yaklaşan feminist hareket, bilahare kapitalizmin yön vermesiyle onun odalığı olmuştur.⁶

Görece Evrensellik ve Kültürel Görelilik Birlikte Boca ediliyor

Batı'da, son yüzyılda evrensellik kadar güçlü olan ve tek bir kültüre ait değerlerin evrenselliğinin reddine dair kültürel göreliliğe göre, her toplumun kendi davranış kuralları, etik sistemi ve bir ahlâk kodu vardır.⁷ Rölativizme göre, kişilerin idrakini oluşturan “Kültürlenme” (enculturation), kişilerin bilinçsiz bir şekilde(kendiliğinden), kendi kültürlerinin kategori ve standartlarını benimseyerek oluşur. Her kültür, kendi kategori ve standartlarını geliştirir, bi-

³ Kadir YAMAN, *İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik-Kültürel Görecelik Tartışması*, İnsan Hakları Araştırmaları Dergisi(MAZLUMDER), Yıl-3, Sayı 4, Ocak - Haziran 2005.

⁴ Esra DEMİR, a.g.t.

⁵ Hatice Nur ERKİZAN, “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine, Doğu Batı Dergisi, s. 66, Sayı: 18, 2002.

⁶ Ali KOÇAK, *Feminizm, Kapitalizmin Odalığı mı Oldu?*, <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/feminizm-kapitalizmin-odaligi-mi-oldu-h296437.html>

⁷ Melville J. Herskovits, “Some Further Comments on Cultural Relativism”den aktaran, Esra DEMİR, *İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması*, Y. Lisans Tezi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/42045.pdf>

reylerinin idraki, değerlendirme ve yargıları kendi kültürlerine göre şekillenir. Bu değerler, kişinin, içinde bulunduğu toplumun geleneğindeki onuru, uyumu ve hoşgörüyü yansıtan bir felsefe, bir yaşam tarzıdır.⁸ Buna bir de ideoloji kavramını ve ideolojisiz olamama durumunu ilave ettiğimizde, Batı'nın insan hakları belgelerinin ideolojik karakterini anlamak kolaylaşır. Belgelerin muhatabı ve tarafı olacak ülkeler/milletler de konularını kendi ideolojileri kapsamında değerlendirir. Malik Bin Nebi'nin biraz sonra aktaracağımız tespitleri ile baktığımızda, ne yazık ki sömürgeleşmeye müsait zihinler, kendi ideolojilerini oluşturma veya koruma zahmetine katlanmadan, ezberci tavırla ve resepsiyonist tutumla -kafa konforuyla da diyebiliriz- Batı'nın belgelerini, kavramlarını ve kurumlarını hap niyetine yutabiliyor.

Batı, göreceli evrensellik ve kültürel dayatmalarını mutlak doğrular şeklinde sunarken ne kendi tarihini ne de milletlerin kültürel değerlerini hatırlamak istememektedir. II. Dünya Savaşında kendi içinde 70 milyon insanı katlederken de evrensellik iddiasında idi. Günümüze kadar insanlık sömürsünde de hem evrensellik iddiasında hem de kültürel göreliliğinin dayatmasındadır. Özellikle son yarım yüzyılda da göreceli kültürel dayatmalarını, küresel aktör olma konumuna dayanarak evrensellik boyasıyla renklendirerek üzerimize boca etmektedir. Oysaki, kendi çıkarları için tüm değerlerini tüketebilecek yeteneğe(!) de sahiptir. O kadar ki, bazı Afrika yerlilerinin insan etini yeme kültürünü iğrenç bulurken, Hiroşima'da, Vietnam'da, Afganistan'da, Irak'ta, Bosna'da, Suriye'de insanları topyekûn katletmeyi kültürel ve evrensel değerlerine uygun bulabilmektedir.⁹

Evrensellik – Küresellik Arasında Türkiye

Ülkemizde Tanzimat'tan bu yana¹⁰, özellikle de Cumhuriyet Devrimleri ve yasalastırma faaliyetleri, 90'lı yıllarda AB Uyum Yasaları,¹¹ Demokratikleşme Paketleri, Uluslararası Sözleşmeler ve benzeri resepsiyon ürünü yasalastırmalar konusunda, Batı'nın “evrensellik” ve “küresellik” iddialarına karşı yine kendi içinden “kültürel görelilik” itirazlarına, aralarındaki çatışmaya dikkat çekilmiyor. Bu ikisinin bir bütünlük içinde karşımıza çıkmalarına ise hiç değinilmiyor, burada kaynakçada yararlandığımız çalışmalar dışında karşı düşünce oluşturulmuyor. En bariz örnek olarak 1986'da onaylayıp yürürlüğe koyduğumuz CEDAW(Kadınlara

⁸ Esra DEMİR, a.g.t.

⁹ “Allison Dundes Renteln, “Relativizm ve İnsan Hakları Araştırması” adlı makalesinin giriş bölümünde Spix ve Martius adlı iki antropologla Miranhas Kabile lideri arasında geçen bir diyaloga yer vermektedir (Rentln, 1988: 56) Neden insan eti yedikleri sorulduğunda, kabilenin şefi, bu alışkanlıklarının daha önce hiç tuhaf karşılanmadığını belirtmiştir. Miranhas Kabilesinin anlam dünyasında insan eti yemek, hiç farklı karşılanacak bir durum değildir. Bunu şu ifadelerden de anlayabiliriz: “Sen beyazsın, timsah eti veya maymun yemezsin, bunların tadı mükemmel olmasına rağmen. Şayet çevrende birçok domuz ve yengeç bulamasaydın açlık canını yakınca timsah ve maymun yerdin. Bu bir çeşit alışkanlıktır. Benim için bir düşmanı öldürdüğümde onu çürümeye bırakmak yerine yemek daha iyidir. Ben öldükten sonra da düşmanımın beni yemesi önemli değildir.” (Rentln, 1988: 56) Kadir YAMAN, a.g.m.

¹⁰ Muharrem BALCI, *Tanzimat'tan Günümüze Islah, Resepsiyon Ve Uyum Çalışmalarının Tahlili*, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/52.pdf>

¹¹ Muharrem BALCI, *AB Uyum Yasaları Analizleri*, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/raporlar/54.pdf>

Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi) ve devamı ve genişletilmiş hali olup 2011’de onaylayıp yürürlüğe koyduğumuz İstanbul Sözleşmesi(Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi)ni görebiliyoruz. CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi, evrensellik sosu ile kültürel görelilik temeline imzalanıp yürürlüğe konmuştur.

Evrensellik, kültürel farklılıkları ve bu farkların yarattığı öznel tecrübeleri görmemezlikten gelerek bütün insanlığı kapsamına alacak tasarımların mümkün olduğunu iddia ederken; **görelilik**, tüm değerler ve pratiklerin kültüre göre şekillendiğini ileri sürer, bu nedenle de hiçbir evrensel değer var oluşunu kabul etmez.¹² Mustafa Şentop’un(TBMM Başkanı, Prof. Dr.) şu tespitleri oldukça açıklayıcıdır:

“İstanbul Sözleşmesi’nde Avrupa merkezli bir hak anlayışı var, paradigması var. Bunun içinde de kadın haklarıyla ilgili bir paradigma var. Bu paradigmanın bazı unsurları evrensel, buna itirazımız yok ama bazı unsurları ise Batı Avrupa’nın kültürel unsurları. Avrupa, bu paradigmayı evrensel bir paradigma olarak dayatıyor bütün dünyaya. Bu birçok uluslararası sözleşmeye, mahkeme kararlarına ve siyasi kararlara da yansıyor. Evrensel olan, bütün dünyanın ittifak edeceği hususlar üzerinde mutlaka mutabakat sağlanmalıdır. Ama Avrupa kültürünün yansıması olarak ortaya çıkan bazı hususların gerek insan hakları gerekse kadın hakları bağlamında ayrıca tartışılması lazım.”¹³

Nitekim bu tartışmayı, Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)’in kurucu başkanı E. Sare Aydın Yılmaz şu ifadelerle sürdürerek, Batı feminizminin klasik evrensellik anlayışı ile post kolonyal feminizmin kültürel göreliliğinin etkilerine ve anlayışlarına açıklık getirmeye çalışmıştır:

“Aynılık, benzerlik temelli, farklılıkları yok sayan klasik feminist yaklaşımlara alternatif olarak farklılıkları önceleyen post-feminist yaklaşımlar da kendini göstermiştir. Eşitlikçi anlayışın toplumdaki dezavantajlı grupların mevcut eşitsizliğini daha da derinleştireceğini ortaya koyan post-kolonyal feminizm, klasik batı feminizminin evrensellik algısına karşın, yerel düzlemde yeniden yorumlanmasını içermektedir. Feminizmin dile getirdiği “ortak baskı”, “ortak deneyim” anlayışını yapı sökülümüne uğratarak, feminizmin homojen kadınlık anlayışına karşın, yerelde her bölgenin kendi kültür ve geleneklerinden oluşan bir çeşitliliğin söz konusu olduğunu vurgulamıştır.”¹⁴

¹² Esra DEMİR, a.g.t.

¹³ Mustafa ŞENTOP, Meclis Başkanı Şentop’tan İstanbul Sözleşmesi açıklaması: Çıkmayı zorunlu kılan bir durum yok, (6 Ağustos 2020), <https://www.haber7.com/siyaset/haber/3001797-meclis-baskani-sentoptan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-cikmayi-zorunlu-kilan-bir-durum-yok>

¹⁴ E. Sare Aydın YILMAZ, Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti, <http://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/tce/872.pdf>

Uluslararası İnsan hakları belgeleri, bildirgeler, sözleşmeler genellikle evrensellik anlayışıyla/iddiasıyla hazırlanmaktadır. CEDAW ve İstanbul Sözleşmesindeki tanımlar, korunmaya çalışılan kazanımlar ve hükümleri de evrensel ilkeler olarak dayatılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsel yönelim gibi nevezuhur tanımlamalarla evrensellik iddialarını çürütürcesine baskılarını kültürel görelilikle devam ettirebilmekte. Bu kavramlar evrensel olmayıp, Batı'nın kendi içindeki farklı kültürlerin göreliliğidir. Amaçlarına ulaşabilmek için evrensellikle kültürel görelilik arasında gidip gelmektedirler. Batı'lı liberal anlayışın evrenselliği düşüncesi, bir varsayımdan ibarettir.¹⁵ Evrensellik iddialarını sürdürenler, işlerine geldiğinde kültürel göreliliği öne çıkararak, modern değerlerin içinde insanlığın özünden süzülüp gelen özgürlük gibi evrensel değerlere de atıf yaparak, bazı sapkınlıkları meşrulaştırabiliyor. Burada İstanbul Sözleşmesinin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle feshedildiği, artık Türkiye için bir anlam ifade etmediği itirazı gelebilir. Ancak İstanbul Sözleşmesinin tüm hükümleri, henüz Sözleşme imzalanmadan hatta hazırlık görüşmeleri dahi başlamadan 1990'lı yılların sonundan itibaren Türk Medeni Kanunu ve Türk ceza Kanunlarımıza giydirilmiş olup, Sözleşmenin onaylanmasıyla birlikte ayrıca 6284 sayılı uygulama kanunuyla yürürlüğe girmiş ve yaptırımlar uygulanmaktadır. Kaldı ki CEDAW'a dokunulmamış olup BM bağlayıcılığında yürürlüktedir. ETCEP (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi kapsamında tüm ilk ve ortaöğretimde ders olarak işlenmiş, bilinçler oluşturulmuştur. Artık İstanbul Sözleşmesi feshedilse ne olur, edilmese ne olur?¹⁶

Kim Haklı?

Evrensellik ve kültürel rölativizm çatışmasının haklı tarafı yok. Evrensellik ve kültürel rölativizm, insan hakları pratiğine katkıları olduğu kadar, ideolojik farklılıklar nedeniyle sorunlar da çıkarıyor. İnsan haklarının evrenselliğinin kabulü, insan hakları için mücadele etmenin gerekçesini oluştururken; kültürel görelilikle birlikte mevcut insan hakları anlayışının Batı'nın elindeki elverişli bir emperyalist araç olarak kullanılması tehlikesini ortaya çıkarabiliyor.¹⁷

İstanbul Sözleşmesi tartışmalarının odağındaki altı kavrama baktığımızda, evrensellik özelliği olan kavramların ve şiddet karşıtlığının önümüze konulan kültürel görelilikle, feminist ideolojinin ürünü olduklarını çok net görebilmekteyiz. Bu kavramlar, toplumsal cinsiyet, partner, din ve kültürün kökünü kazımak, sözde namus, kız-kadın ayrımının kaldırılması olarak işaretlenebilir. "Her kavram, geldiği medeniyetin ruhunu taşır" (Akif EMRE) tespitinin gereği olarak, Sözleşmeyi imzalayan, onaylayan ve savunanlar, bu kavramların hangi kültürün ürünü olduğunu sorgulamadıkları gibi başkalarına da sorgulatmamaktadır.

---

¹⁵ Esra DEMİR, a.g.t.

¹⁶ Muharrem BALCI, *İstanbul Sözleşmesi Feshedilse Ne Olur, Edilmezse Ne Olur?*
<https://www.muharrembalci.com/yayinlar/makaleler/290.pdf>

¹⁷ Esra DEMİR, a.g.t.

Batı içindeki evrensellik - kültürel görelilik tartışması sonuçlanmamışken (ki ortak hareketleri nedeniyle sonuçlanması mümkün görünmüyor), geri kalmış toplumlar olarak gördükleri kitlelere görece doğrularını, azgın iştihaları ve imkânlarıyla dayatmalarının, hangi evrensel veya görelî(rölativist) özgürlük anlayışına uygun olduğunu da tartışmamız gerekiyor. Sözleşmenin savunucuları olan muhafazakâr entelektüellerimize örnek olacak soru cümlelerimizle açıklayalım:

Cinsel yönelim kavramına getirilen eleştiriler karşısında bir kesim, “bu kavram eşcinselliği meşrulaştırıcı ya da himaye edici bir madde şeklinde algılanmamalıdır”, demektedir. Diyanet İşleri Başkanı’nın “İslâm’da eşcinsellik lanetlenmiştir, haramdır” sözleri üzerine bildiri yayımlayan Ankara Barosu, İstanbul Sözleşmesi’nin ilgili maddesini dayanak göstermiş ve bu sözleri “cinsel yönelime dayalı ayrımcılık ve şiddet” olarak tarif etmiştir. “Sözleşmede bu kavramın bulunmasının amacı, mağdurun cinsel tercihinine dayalı bir ayrımcılık olmamasıdır” diye itiraza karşılık da “Şiddeti ve cezasını tanımladığınızda eşcinseller bunun dışında mı kalmaktadır ki **ayrıca zikrediliyor?**” sorusu cevap beklemektedir.¹⁸ İstanbul Sözleşmesi yürürlüğe girmeden önce eşcinsellere şiddet uygulamak serbest miydi? Şiddeti cezalandıran İstanbul Sözleşmesi mi Türk Ceza Kanunu mudur? TCK’da şiddeti cezalandıran hükümler İstanbul Sözleşmesinden önce kanuna girmiştir.

Bir başka örnek; Ankara’da faaliyet gösteren Pembe Hayat adlı LGBT derneğinin internet sitesinde yer alan *Trans Manifesto* başlıklı yazıda, “İstihdam edilmeyen, buna bağlı olarak hayatını idame ettirebilmek için zorunlu seks işçiliğine yönelen trans bireyler ve/veya seks işçiliği yapmak isteyen herkes için seks işçiliğinin bir emek biçimi olarak tanınmasını sağlayacağız!” denilmektedir. Pembe Hayat’ın bu çıkışına, “Türkiye’de eşcinsellik ne ara normal oldu da sıra seks işçiliğinin meşrulaşmasına geldi?” diyemezsiniz, çünkü bu cümleler, İstanbul Sözleşmesi’nin 4. maddesinin 3. fıkrasına göre **cinsel yönelime dayalı ayrımcılıktır**. “İyi ama bizim dinimize göre de geleneğimize göre de bu fiil, namussuzluktur!” da diyemezsiniz, çünkü İstanbul Sözleşmesi’nin 12/5 maddesine göre bu cümleler, “sözde namus” a dayalı psikolojik şiddettir. Ayrıca dayanak gösterdiğiniz geleneğiniz, İstanbul Sözleşmesi’nin 12/1 maddesine göre kalıp rollere dayanmaktadır ve “kökünün kazınması” gerekir.¹⁹

Sözleşmenin feshinden 9 ay önce, yapılacak iş, **İstanbul Sözleşmesindeki dayanak maddeleri üzerinde dikkatlice çalışma yaparak, Sözleşmenin feshini sağlamak olmalıdır**, diye yazmıştık²⁰ ki Sözleşme feshedildi ancak konuyu farklı mülahazalarla değerlendirenler yüzünden tehlike devam etmektedir.

¹⁸ Tembihname, 10. Köy, <http://www.muharrembalci.com/istanbulsozlesmesi.mp4>

¹⁹ Tembihname, 10. Köy, <http://www.muharrembalci.com/istanbulsozlesmesi.mp4>

²⁰ Muharrem BALCI, *İSTANBUL SÖZLEŞMESİNDE İNSANI VE AİLEYİ KORUMAK*, Pınar Yayınları İst: 2020

Evrensellik Varsayım, Kültürel Görelilik Yapıbozumcudur

Batı'lı liberal anlayışın evrenselliği düşüncesinin bir varsayımdan ibaret olduğunu, bazı ülkelerin CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi belgelere şerh ettikleri çekincelerinden ve itirazlarından anlıyoruz. Bu itirazlar ve çekinceler, Batı'nın evrensellik iddiasını zedelemekte hatta evrenselliğinin de göreceli olduğunu göstermektedir. Artık Batı'nın dayattığı tüm insan haklarına dair düzenlemeler, bundan böyle şüphe ile karşılanacaktır. Günümüzdeki CEDAW ile İstanbul Sözleşmesi ve bileşenleriyle ilgili olarak, bir de bu yönden bakmak gerekecektir. Bu şüphe iyice oluşmuştur. Özellikle feminist ve eşcinsel ideoloji ve aktivizm, bu belgelere rengini, ruhunu vermektedir. İnsanlık onuru, farkındalıkla başlar. Böylesi, gelecek kuşakları etkileyecek feminist ve eşcinsel ideolojinin, uluslararası insan hakları belgelerine sızarak, pozitivizmi de aşan kültürel görelilikle oluşturduğu, postmodern, yapıbozumcu, parçalayıcı, akışkan kimlikli(queer), hiçbir sabite taşımayan yıkım projelerinin farkında olunmadığında, güncel olarak yaşadığımız tartışma, onur törpülenmesi ve ahlâkî çöküntü kaçınılmazdır. Siyasi iradeden beklenen de popülist davranarak halkın taleplerini oyalamak değil, isteklice ve bilinçli olarak bu yapıbozumculuğu değerlendirmesi idi. Bu beklenti karşılanamadığından, resepsiyonist kabuller ve zihinlerle, onların ürünleri ve savunmalarıyla mücadele etmek, farkındalık oluşturmak zorunluluğu gelip dayanmıştır. İstanbul Sözleşmesinin onaylanmasından sonra oluşturulan farkındalık sonucunda siyasi irade Sözleşmeyi tartışmaya açmış ve feshetmiştir. Sivil taleplerle bu farkındalık oluşturulmamış olsaydı, feminist kültürün başat kavramlarının toplumda yayılması çok kolay olacaktı.

Sivil Toplum

Batı'nın, evrenselliğe ve sabiteleri olan inançlara karşı kültürel görelilik itirazlarının ve feminist ideoloji kapsamında oluşturduğu kavramsallaştırmaların muhatabı, kendilerine benzetmek istedikleri toplumların dinleri, inançları, gelenek ve görenekleri, Sözleşmeler öze-linden söyleyerek "sözde namus"ları, "önyargıları" da dâhildir. Zira Batı, bir ideoloji sahibidir ve diğer ideolojiler gibi hayatı ve kâinatı izah iddiasındadır. "*Batı, genel anlamda insan hakları, özelde de kadın hakları gibi hak arayışlarında ve düzenlemelerinde muhatap oldukları toplulukların saydığımız değerlerini dikkate alarak düzenlemeler önermesi halinde, insan haklarını korumaya yönelik mekanizmalar (sözleşmeler - bildirgeler - uluslararası denetim organları - mahkemeler) daha güçlü şekilde var oluşlarını sürdürecektir, sadra şifa olacaktır*"²¹ şeklindeki bir önerme de bu yüzden sonuçsuz bir iyi niyetin ifadesi olacaktır. Ancak görünen odur ki ne Batı'lı devletler ne muhataplarındaki sömürgeleşmeye müsait siyasi ve bürokratik zihniyet ne de içeriden veya dışarıdan fonlanan sivil toplum hareketleri, bu yaklaşımı gösteremeyecektir. "Malik Bin Nebi'ye göre İslâm dünyasının hareketlerini frenleyen, tekâmülünü etkisiz hale getiren, sonuç itibarıyla kargaşa, zaaf ve karışıklık eken sebeplerin, iç etmen-

---

²¹ Esra DEMİR, a.g.t

ler olduğu ve bunların da sömürgeleştirilmeye müsait olma keyfiyetinden kaynaklandığı görülmüştür.”²² O halde, oluşturduğumuz farkındalığın gereği, “**sivil harekettir**”. Nitekim tüm dünyada yükselen bir hareket olarak **toplumsal cinsiyet karşıtı /anti gender**, böylesi bir sivil aktivitenin örneği olmaktadır.²³

Farkındalık: Kimin Standartları?

Buradan hareketle, Batı'nın, insan hakları bağlamında geliştirdiği evrensel veya kültürel göreliliğini bir kültürel üstünlük veya üstün kültür olarak dayatması, Batı karşıtlığı temelinde kültürcü eğilimlerin güçlenmesine,²⁴ bizdeki yansıması geç de olsa İstanbul Sözleşmesindeki kavramlar ve kurumlar üzerindeki tereddütlere ve Batı'nın evrensel ve kültürel değerlerinin kurumlaşmış metinlerine karşıtlık olarak gelişmektedir. İşte tartıştığımız zemin tam da burasıdır. Artık bundan böyle, geç de olsa, İstanbul Sözleşmesi zemininde başlayan tartışma, diğer insan hakları belgelerinde de kendini gösterecek, CEDAW, Lanzarote Sözleşmesi²⁵, AİHS ve AİHM içtihatları da bu tartışmadan payını alacaktır. Burada artık hiç kimse “sözde evrensel değerleri”, küresel değerleri, kültürel göreliliği ve kendinden menkul standartları bireylerin önüne kolay kolay koyamayacaktır. Aksi halde sorarız, ‘**kimin standartları?**’²⁶

Sözleşmeye rengini, ruhunu veren ideoloji ve ürettiği standartlar, yeteri kadar da konuşulmadı. Tarafı olduğumuz tüm insan hakları belgeleri hakkında çok az inceleme var. İncelemeler, genelde belgelerin görünen yüzü ve amaçları üzerine. Felsefeleri, ideolojileri üzerine derinlemesine aydınlatıcı çalışmalar yeterli değil. Batı'nın insan hakları karnesine bakmadan yapılan değerlendirmeler var. Bu yönden baktığımızda CEDAW, İstanbul ve Lanzarote Sözleşmelerine bu sözleşmelerin uygulama kanunlarındaki hüküm ve uygulamalara yüklenilmesi gereken anlam daha fazla olmalı. Ne yazık ki yeni yeni bu anlamda incelemeler görülüyor. İnşallah çok geç kalamamışızdır.

Eski hal, Muhal

Peki, bu tablo, hep mi böyle sürüp gidecek? Bizim de bir çözüm önerimiz olmayacak mı? Bugüne kadar İslâm dünyası köklü ve sağlıklı çözüm önerisi sunamamış olabilir. Bunun bir kader olmadığını kabul etmeliyiz. Zira aksi hal, ebedi yenilmişlik anlamına gelir. Oysa ki

²² Fethi GÜNGÖR, “Mâlik Bin Nebî'nin ‘sömürülebilirlik’ kuramını dikkate almak”, <https://www.dirilispostasi.com/makale/malik-bin-nebinin-somurulebilirlik-kuramini-dikkate-almak-5a78422a18e540239c10855e>

²³ Muharrem BALCI, *İstanbul Sözleşmesinde İnsanı ve Aileyi Korumak*, Pınar Yayınları 2020, s. 151 – 157.

²⁴ Kadir YAMAN, a.g.m.

²⁵ Ebubekir Esad BAŞ, *Lanzarote Sözleşmesinin Hukuki Tahlili*, <https://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/tce/1074.pdf>,

²⁶ Evrensel değerler ve kültürel rölativizmle ilgili bu bölümde, “*İstanbul Sözleşmesi Feshedilse Ne Olur, Edilmezse Ne Olur*” adlı makalemizden yararlanılmıştır. <http://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/tce/1102.pdf>

İslâm dünyasında da bu konuda düşünce üreten zihinler mevcuttur. Batı'nın çözüm üretici değil, çatışmacı kültüre sahip olduğunu, evrenselciliği bile tek yönlü dayattığını, toplumsal cinsiyet eşitliği kuramıyla cinsiyetsizleştirme, bağımlılaştırarak köleleştirme gibi haz kültürünün gereği olan göreliliği kendi toplumlarına ve Batı dışı toplumlara bulaştırdığını biliyoruz. Üstelik Batı'lı insan hakları söylemi, kendi içinde de barışın sağlanmasında etkili olamamış, Batı'lı olmayan toplumlarda da kalıcı barışı sağlayamamıştır.

Batı'daki insan hakları söylemi, doğuda ve İslâm dünyasında aynı anlamı ifade etmiyor. Kültürel farklılıklar, yukarıda alıntıladığımız insan eti yiyen Afrika kabileleri uç örneğinde olduğu gibi, insan hakları bilinç ve söylemini belirliyor. Örnek olarak İslâm dünyasında başat kavram ve yaşamın özü olarak “namus”a verilen değer, Batı'da “sözde namus” kavram-sallaştırmasıyla tahfif edilebiliyor. Bunu da şiddet sosu ile bulayıp, sömürgeleşmiş zihinlere “standartlar” olarak yutturabiliyorlar. Bu durumda yukarıda sorduğumuz gibi “kimin standartları?” sorusu devreye giriyor.

Pakistan için Sarah Ahmed'den mülhem olarak²⁷ söylemek gerekirse, Türkiye için ehven anlayışın, evrenselliğin kuramsal olarak kabul edilebileceği fakat insan haklarının korunması ve eğitim programlarının uygulanmasında kendi kültürel göreliliğimizin kullanılması gerektiğidir. Kültür görelisi ise, bizim de Batı'lılar gibi kendi kültürümüz var ve onlara göre bizimki de görelidir, hayatı ve kâinatı izah eden ideolojimizin ürünüdür. Türkiye, her ne kadar Batı'lı anlamda bir demokrasi ve modernleşmeye doğru hızla yol alan bir ülke olsa da referansı İslâm olan, Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir toplumdur.²⁸ O halde yapılacak iş, bu bilgiler ve bilinç ile İslâm dünyası olarak yenilmişlikten kurtulup insanlığa kendi öz projelerimizi sunmak olacaktır.

Burada, evrensellik ve kültürel göreliliği de kuşatan bir **yapısallık** ortaya koymak gerekiyor. Bu önerinin, yine Sarah Ahmed'den mülhem ve Pakistan ile Türkiye'nin benzer konuları dolayısıyla üç etken üzerine oturduğunu söyleyebiliriz:

Birincisi, Türkiye vatandaşları arasında hem evrenselciliği hem de kültürel göreliliği destekleyen düşünce grupları vardır ve bu iki kuramdan birinin diğerine galebe çalması düşünülemez, zira Tanzimat'tan bu yana denendi tutmadı. Geçmişten günümüze evrilen *tutan - tutmayan devrimler* söylemi ve gündemdeki insan hakları belgeleri üzerindeki tartışmalar, bunun somut örneğidir..

İkincisi, Türkiye Cumhuriyeti, sosyal ve siyasal alanda olduğu gibi insan hakları alanında da Doğu ile Batı arasında, önemli bir birikim ve tecrübeye sahip olmuştur. Bu tecrübeyi en iyi şekilde evrensellik ve kültürel görelilik temelinde, kendi coğrafi ve sosyal şartları bağlamında değerlendirip çözümler üretebilir. Siyasi iradenin Avrupa Kriterlerinden Ankara Kri-

²⁷ Sarah AHMED, *Pakistan'da insan hakları, Evrenselcilik, Kültürel Görecelik, ve Yapısalcılığın İşlerliğini Tartışmak*, , İnsan Hakları Araştırmaları Dergisi(MAZLUMDER), Yıl-3, Sayı 4, Ocak – Haziran 2005.

²⁸ Sarah AHMED, a.g.m.

terlerine gelmesini bir aşama olarak değerlendirmek de mümkündür. Kitleler nezdinde oluşturulan farkındalığın sonuçlarını görmenin hazzını yaşamak da bize nasip olsun...

Üçüncüsü, yapısalcı bir tutum, Türkiye’de insan hakları uygulamalarında hem kuramsal hem de uygulama açısından yeni bir zeminin oluşturulmasında bir paradigma olarak kullanılabilir.²⁹ Bu yapısalcı tutumda, asırlardır birlikte yaşama kültürünün örneklerini vermiş toplumsal yapımız, en önemli etken sayılmalıdır. Birinci ve İkinci şıklardaki önerilerimizi de dikkate alarak ve harmanlayarak, inanç değerlerimize, kültürel kodlarımıza uyarlı bir insan hakları perspektifi oluşturmak mümkündür.

Yapısalcılığın ortaya koymuş olduğu avantaj, evrenselcilik ve kültürel görelilik arasında, ikisini de dışlamayan fakat yararlanan bir köprü kurulabilmesindedir. Burada amaç, Türkiye’deki karmaşık sosyal yapının gerçekliğini dikkate alarak kuramsal ve uygulamalı bir insan hakları bakış açısı oluşturmaktır. Bu bakışı oluştururken halletmemiz gereken sorun, İslâmî sosyal adâlet ve insan haklarını içinde barındıran bir kültürel görelilik kuramı ile kendi değerlerinin bütün insanlık için eşit derecede uygulanabilirliğini savunan evrensellik arasında uygun bir dengeyi sağlayabilmektir. Burada yapısalcılığı, her topluluğun bakış açısının yaratıcı yönlerini stratejik olarak birleştiren bir insan hakları yaklaşımı inşa etmek olarak gördüğümüzü yinelemek isteriz. Tabii ki, bunda kadim dinlerin, kültürlerin ve bunların bir arada yaşama kültürlerinin, uygulamalarının, örnekliklerinin³⁰ önemli rolü olacaktır.

KAYNAKLAR

Ali KOÇAK, *Feminizm, Kapitalizmin Odalığı Mı Oldu?*, <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/feminizm-kapitalizmin-odaligi-mi-oldu-h296437.html>

E. Sare Aydın YILMAZ, *Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti*,
<http://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/tce/872.pdf>

Ebubekir Esad BAŞ, *Lanzarote Sözleşmesinin Hukuki Tahlili*,
<https://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/tce/1074.pdf>,

Esra DEMİR, *İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması*, Y. Lisans Tezi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/42045.pdf>

Muharrem BALCI, *Küreselleşme Karştı Harekette Aktivistlerin Rolü*,
<http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/246.pdf>

Fethi GÜNGÖR, “*Mâlik Bin Nebî'nin 'sömürülebilirlik' kuramını dikkate almak*”,
<https://www.dirilispostasi.com/makale/malik-bin-nebinin-somurulebilirlik-kuramini-dikkate-almak-5a78422a18e540239c10855e>

Hatice Nur ERKIZAN, “*Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine*, *Doğu Batı Dergisi*, s. 66, Sayı: 18, 2002.

²⁹ Sarah AHMED, a.g.m.

³⁰ Nur Zelal CEYLAN, *Birlikte Yaşamak*, <http://www.muhamrembalci.com/oykuler/paylasim/8.pdf>

- Kadir YAMAN, *İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik-Kültürel Görecelik Tartışması*, İnsan Hakları Araştırmaları Dergisi(MAZLUMDER), Yıl-3, Sayı 4, Ocak – Haziran 2005.
- Mehveş EKİN, *Cinsiyetsiz Anaokulu*, <https://mehveevin.tumblr.com/post/36412612234/cinsiyetsiz-anaokulu>
- Muharrem BALCI, *Küreselleşme Karşıtı Harekette Aktivistlerin Rolü*, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/246.pdf> 26.12.2018)
- Muharrem BALCI, MGK VE DEMOKRASİ, HUKUK – ORDU – SİYASET, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar.php>
- Muharrem BALCI, *Tanzimat'tan Günümüze Islah, Resepsiyon Ve Uyum Çalışmalarının Tahlili*, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/52.pdf>
- Muharrem BALCI, *AB Uyum Yasaları Analizleri*, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/raporlar/54.pdf>
- Muharrem BALCI, *İSTANBUL SÖZLEŞMESİNDE İNSANI VE AİLEYİ KORUMAK*, Pınar Yayınları 2020, s. 151 – 157.
- Muharrem BALCI, “*İstanbul Sözleşmesi Feshedilse Ne Olur, Edilmezse Ne Olur*” adlı makalemizden yararlanılmıştır. <http://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/tce/1102.pdf>
- Mustafa ŞENTOP, *Meclis Başkanı Şentop'tan İstanbul Sözleşmesi açıklaması: Çıkmayı zorunlu kılan bir durum yok*, (6 Ağustos 2020), <https://www.haber7.com/siyaset/haber/3001797-meclis-baskani-sentoptan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-cikmayi-zorunlu-kilan-bir-durum-yok>
- Nur Zelal CEYLAN, *Birlikte Yaşamak*, <http://www.muhamrembalci.com/oykuler/paylasim/8.pdf>
- Sarah AHMED, *Pakistan'da insan hakları, Evrenselcilik, Kültürel Görecelik, ve Yapısalcılığın İşlevliliğini Tartışmak*, İnsan Hakları Araştırmaları Dergisi(MAZLUMDER), Yıl-3, Sayı 4, Ocak – Haziran 2005.
- Şermin TAĞ KALAFATOĞLU, “Küreselleşme Karşıtı Hareket”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/49/1775/18775.pdf> (Erişim
- Tembihname, 10. Köy, <http://www.muhamrembalci.com/istanbulsozlesmesi.mp4>